

Nr 448

Av herr **Larsson** i Hedenäset **m.fl.**, om vissa militära markersättningsfrågor i övre Norrland.

(Lika lydande med motion nr 369 i Första kammaren)

I början och mitten av 1940-talet inköptes eller långtidsarrenderades av försvarsmakten genom 1942 års militära markersättningsnämnd (sedermera 1944 års markersättningsdelegerade) betydande markområden i Norrbottens län, framför allt i dess östra delar. Dessa disponerades sedan för olika försvarsanläggningar, en del sådana av mera stationär natur, i åtskilliga fall dock anläggningar av tillfällig karaktär. Som exempel i detta hänseende må nämnas uppförandet av manskaps- och förrådsbaracker, vilka nu till större delen bortflyttats.

Markområdena i fråga utgjordes som regel av skogsmark och var ofta väl belägna ur drivningssynpunkt. I åtskilliga fall rörde det sig om arealer, utgörande en betydande del av de berörda jordbruksfastigheternas skogsinnehav. Markområdena ligger nu som insprängda enklaver i enskilda skogsfastigheter och försvårar ett rationellt skogsbruk.

Vid 1956 års riksdag behandlades i anslutning till motion II: 72 frågan om en översyn syftande till ett återförande av dessa markområden till de ursprungliga fastigheterna eller tillförande till desamma av annan tillgänglig skogsmark. I remissyttranden över motionen anförde därvid chefen för försvarsstaben och fortifikationsförvaltningen att en tänkbar utväg i syfte att mildra olägenheterna av kronans disposition över ifrågavarande markområden vore att till vederbörande fastighetsägare återställa avverkningrätten till skogen. Statsutskottet förutsatte i sitt utlåtande nr 174/56 »att Kungl. Maj:t ägnar denna fråga uppmärksamhet och att frågan, på sätt Kungl. Maj:t finner lämpligt, blir föremål för närmare undersökning».

Kungl. Maj:t uppdrog den 8 mars 1957 åt chefen för försvarsdepartementet att utreda den aktualiserade frågan. Försvarsstaben avgav sedan den 29 december 1957 utredning i frågan. Efter remissbehandling av utredningen beslöt Kungl. Maj:t sedermera den 6 maj 1964 att icke vidtaga någon åtgärd i frågan.

Som fortsättningsvis närmare utvecklas framgår av den verkställda utredningen och olika remissyttranden både att ett behov av en rättvisare ordning föreligger och att olika uppslag till problematikens lösning redovisas. Då ärendet ändock efter åtta års utredning ej föranledde någon Kungl. Maj:ts åtgärd bör frågan på nytt underställas riksdagens prövning. Härvid synes det även påkallat att något utförligare redovisa för den hitillsvarande behandlingen.

Utformning, omfattning och metoder

Markförvärven skedde som anförts genom 1942 års militära markersättningsnämnd och senare genom 1944 års markersättningsdelegerade. De skedde dels i form av nyttjanderättsavtal för en tid av som regel närmare 50 år, dels ock i form av köp av markområdena. I här aktuella bygder, öster om Lule älv i Norrbottens län, förvärvades med äganderätt från 305 fastighetsägare en areal om 3 145 ha och långtidsarrenderades 2 385 ha från 575 fastigheter. Sammanlagt rör det sig sålunda om 5 530 ha.

Observeras må under vilka förhållanden kronan tillägnade sig de aktuella markområdena. Det skedde under en tid då omvärlden befann sig i ett förödande krig. Det fanns hos flertalet i de aktuella gränstrakterna ett levande intresse av att biträda landets försvarskrafter i ansträngningarna att hålla vårt land utanför kriget. Detta förhållande var förvisso värt att med uppskattning erkänna och ej att ekonomiskt utnyttja. I övrigt må härom anföras vad skogsvårdsstyrelsen i Norrbottens län i remissyttrande av den 10 maj 1961 uttalat.

Det väsentliga är »att i möjligaste mån kompensera befolkningen för de förluster den åsamkats genom att i en kritisk situation och under hot om expropriation avhända sig äganderätten eller dispositionsrätten till delar av sina fastigheter till priser som i dagens läge förefaller orimligt låga».

Som av detta yttrande framgår är det fråga om förvärv som skett under utnyttjande av en kritisk situation och under hot om tvångsåtgärder.

Värde, priser och övriga villkor

Någon objektiv värdering av de olika markområdena och skogsbestånden å desamma synes ej ha skett i samband med kronans förvärv av mark respektive nyttjanderätt. Vad framför allt beträffar arrendena framstår detta, i förhållande till gällande lag om nyttjanderätt, som anmärkningsvärt. Till belysning av de reella ingångsvärden varom här är fråga må i utdrag anföras skogsvårdsstyrelsens i Norrbottens län remissyttrande över en av fortifikationsförvaltningen redovisad utredning rörande beräkning av värdet av avkastningen från försvarets markområden i Kalix och Torne älvdalar. Skogsvårdsstyrelsen anför följande:

Av beräkningarna framgår, att virkesförrådet per ha på de av Försvaret ägda och disponerade skogsmarkerna år 1950 var hela 26 % högre än medeltalet i de berörda bygderna. Detta tyder på, att befolkningen till försvaret måst avstå de bättre belägna delarna av sina skogar.

Som härav framgår rörde det sig om förhållandevis värdefulla skogsområden. I vilken utsträckning de priser till vilka förvärven skett stod i rimligt förhållande till verkliga värdet må belysas med några exempel.

I förenämnda motion II: 72/1956 anfördes följande:

Från fyra innehavare av mindre jordbruksfastigheter inköptes år 1943

ett skogsområde om sammanlagt 36,99 ha. Härför erlades ett pris av summa 9 500 kronor. Å detsamma har sedermera företagits en första utstämpling, vilken försålts på rot till ett skogsbolag för ett pris av 33 000 kronor.

Av försvarsstabens förenämnda utredning i ärendet framgår att kronan fram till 1959 avverkat skog å 2 990 ha av de förvärvade markområdena. Avverkningarna i egen regi har omfattat 10 760 m³ och inbringat 406 000 kronor brutto. Rotpostförsäljningen har omfattat 51 140 m³ och inbringat ca 921 000 kronor. Ehuru dessa uppgifter är alltför begränsade för ett fullständigt belysande av frågan må det dock fastslås att den avverkade arealen totalt omfattar 72,8 % av den förvärvade arealen och att rotpostförsäljningarna omfattar omkring 5/6 av den avverkade kvantiteten. Detta tyder på att rotpostförsäljningarna ej torde ha berört mer än högst 2/3 av den förvärvade arealen och att följaktligen den redovisade nettointäkten om 921 000 kronor erhållits från en areal för vilken kan beräknas ha betalats något under 570 000 kronor. Härvid må givetvis beaktas att kronan efter dessa vinstgivande försäljningar fortfarande är innehavare till marken och det kvarvarande virkesbeståndet.

Efter att ha återgivit en del av här anförda uppgifter anför länsstyrelsen i Norrbottens län i remissyttrande bland annat följande:

De anförda siffrorna visar, att det icke saknas fog för påståendet att kronan gjort en mycket god affär vid köpet av dessa områden. Såsom länsstyrelsen i tidigare yttrande framhållit, har avsikten vid kronans förvärv givetvis icke varit att tillföra kronan vinst. Det finns därför starka skäl för att kompensera jämväl de fastighetsägare som sålt ifrågavarande områden.

Även i fråga om de arrenderade markområdena kan konstateras att de engångsersättningar som erlagts för nyttjanderätten är synnerligen låga. I medeltal rör det sig om ungefär fyra kronor per ha och år. Då därtill betalning erlagts i form av engångsersättningar och därmed blivit beskattningsbar inkomst på en gång samtidigt som fastighetsägaren under hela arrendetiden får erlagga fastighetsskatt jämväl för de utarrenderade markområdena måste avtalen betecknas som synnerligen otillfredsställande för fastighetsägarna.

Uppmärksammas må även de särskilda och skärpta bestämmelser som kronan tillämpar i övre Norrland. Härom anføres i försvarsstabens utredning:

Markanskaffningar för befästningar och baracker för arméns räkning skedde under beredskapsåren i regel med nyttjanderätt. Därvid tillförsäkrades kronan i regel icke dispositionsrätten till skogen på markområdena i vidare mån än att träd, som stod i vägen för anläggningarna, kunde borttas. I övre Norrland gjordes undantag från dessa principer i två avseenden: dels förvärvades betydande markområden med äganderätt, dels anskaffades i ett stort antal fall nyttjanderätt med full dispositionsrätt för kronan till de på områdena befintliga skogsbestånden.

Såsom härav framgår har andra och skärpta bestämmelser tillämpats för kronans markanskaffningar i övre Norrland. Detta framstår som så mycket mera anmärkningsvärt som kronan därvid ej till fullo ersatt fastighetsägarna, vilket i det föregående närmare belysts. Observeras må även den tolkning av — och glidning i fråga om — nyttjanderättsavtalens bestämmelser, som sker i försvarsstabens utredning. Det i fråga om rätten till skogen aktuella avsnittet i de tryckta formulären till avtal som av kronan begagnats i av oss kända fall lyder:

Kronan äger att under upplåtelse tiden inom området för försvarets räkning uppföra byggnad eller anläggning samt disponera och sköta skogsbeståndet på sätt kronan finner lämpligt.

Det kan ifrågasättas om ej utredningen genom att i beskrivningen ej medtaga orden »för försvarets räkning» — som väl även kan uttryckas med orden »för försvarets behov» — och genom att översätta ordet »disponera» med uttrycket »full dispositionsrätt» ernått en innehållsmässig glidning i en fråga som icke är helt dokumenterad.

Utredning och remissbehandling

Som ovan anförts gav Kungl. Maj:t den 8 mars 1957 åt försvarsstaben i uppdrag att utreda den här aktuella frågan. Utan några närmare kommentarer må konstateras att utredningsuppdraget därmed gavs åt den myndighet vars underställda instanser handlagt de ärenden som ingick i utredningsuppdraget. Ur utredningen kan ändock följande inhämtas.

1. Kronan har tillägnat sig större rättigheter till markområdena i övre Norrland än vad som ur försvarssynpunkter synes ha bedömts erforderligt i andra delar av landet.

2. Det rör sig om ej obetydliga och förhållandevis värdefulla skogsarealer och följaktligen om produktionsresurser av betydelse för den aktuella bygdens utveckling.

3. De ersättningar som erlagts vid köp respektive arrendering av mark i övre Norrland har — i förhållande till skogsavkastningen — varit så låga att prissättningens skälighet måste ifrågasättas.

4. Till en betydande del är numera ifrågavarande markområden i övre Norrland av obefintlig eller så begränsad aktualitet ur försvarssynpunkt, att några större olägenheter ej skulle följa av ett återställande av markområdena eller avverkningsrätten å desamma.

5. Möjligheterna att — i de fall olägenheter åsamkas försvaret vid återställande av marken eller avverkningsrätten å densamma — i stället kompensera de tidigare fastighetsägarna med anlitanande av andra samhällliga skogstillgångar (exempelvis domänverkets, lantbruksnämndens eller ecklesiastiska skogar) — har icke utretts eller i vart fall icke redovisats.

Då utredningen, trots det behov av åtgärder och rättelse som kan utläsas

ur densamma, ändock utmynnar i ett negativt förslag sker detta under hänvisning till de svårigheter som skulle uppstå att ernå full rättvisa mellan olika av de ursprungliga fastighetsägarna. I och för sig kan det väl vara riktigt att svårigheter av denna art kan uppstå. Samtidigt kan detta förhållande icke vara skäl tillräckligt för att samhället skulle uraktlåta att försöka göra rätt för sig så långt detta kan vara möjligt. Länsstyrelsen i Norrbottens län har i remissyttrande i detta sammanhang och efter redovisande av ett förslag till frågans lösning anfört följande:

Givetvis kan även mot en sådan lösning anföras att den icke täcker alla krav på rättvisa. Sålunda kan det tänkas att viss skog av militära skäl måste avverkas för tidigt eller för sent och alltså icke ger ägaren maximal utdelning. Länsstyrelsen anser emellertid att man icke kan förutsätta att man i detta fall skall lyckas skapa fullkomlig millimeterrättvisa. Det torde icke vara befogat att befara, att den nu skisserade lösningen av problemet skulle skapa någon irritation mellan berörda fastighetsägare.

Länsstyrelsen i Norrbotten med sin ingående detaljkännedom i frågans olika aspekter har således hävdad att lösningar står till buds som medför ett större mått av rättvisa åt berörda fastighetsägare och den berörda bygden.

I fråga om remissbehandlingen i övrigt må noteras att varken de berörda kommunerna eller fastighetsägarna beretts tillfälle yttra sig. Av tillgängligt remissmaterial framgår dock att olika vägar i syfte att mildra olägenheterna av kronans disposition av ifrågavarande markområden diskuterats i avgivna remisser och i övrigt vid ärendets behandling. I sammandrag är dessa:

1. Markområden som ej längre erfordras för försvarets behov återgår till de ursprungliga fastigheterna, och möjligheten att — i de fall militära hinder föreligger däremot — kompensera fastighetsägarna med motsvarande tillskott av skogsmark undersökes.

2. Avverkningsrätten å befintliga skogstillgångar tillerkännes de fastigheter varifrån markområdena förvärvats respektive arrenderats.

3. Avverkningsrätten å skogstillgångarna tillerkännes under gemensam förvaltning fastighetsägarna till de fastigheter varifrån markområdena förvärvats eller arrenderats.

Någon närmare och sammanfattande avvägning av dessa och andra utvägar för att nå en rättelse har ej redovisats. I ett interpellationssvar den 12 maj 1964 har statsrådet och chefen för försvarsdepartementet endast helt kort meddelat att utredningen av frågan ej föranleder någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Sammanfattning

Försvaret av en demokrati måste som en vägledande princip ha att kunna arbeta med folket. Folket måste veta och känna att försvaret gäller dem

själva, deras rättigheter och egendom. Ytterst måste detta gälla ej blott försvaret av hela nationen utan även den mindre bygd vid vars rötter individen är personligt engagerad.

Utifrån den här skisserade vägledande principen synes det oss att de förvärv av ägande- och nyttjanderätt till markområden i övre Norrland som under 1940-talet skedde för kronans räkning inte är så helt klanderfria. Vi finner det då även vara följdriktigt att ansträngningarna inriktas på att rätta till vad som brustit och därmed rehabilitera kronans anseende i denna gränsbygd.

Med stöd av vad ovan anförts får vi hemställa,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om skyndsamt utredning och därav föranledda förslag syftande till undanröjande av de olägenheter och intrång som vållats fastighetsägare i övre Norrland i samband med de förvärv av mark respektive nyttjanderätt som för kronans räkning skett genom 1942 års militära markersättningsnämnd och 1944 års markersättningsdelegerade.

Stockholm den 26 januari 1966

Harald Larsson
i Hedenäset

Per Petersson

Bertil Öhvall
